

Waxbarashada iyo adkeysiga dhulalka oomanaha ah ee Kenya

Sidhee waxbarasha uga caawini kartaa in la dhiso bulsho tayo iyo dhaqaala leh dhulalka oomanaha ah ee waqooyiga Kenya? Koox kasocota UNICEF ayaa soo ururiyeen aragtiyada waxbarasha ee dalinyarada, waalidiinta, iyo saraakiisha saddexda degmo ee Wajeer, Marsabit iyo Turkana. Natijjooyinka waxay muujinayaan dhibaatooyinka tayo, waxyaabaha la baro iyo helitaanka waxbarashada ma ahan kuwa kayimid gudaha dugsiyada kalii, balse waxaa kale oo laga soo agaasimaa banaanka, xalka kama dambeysta ahnna waxaa un laga heli karaa bulshada, dugsiyada iyo saraakisha waxbarasho oo si wadha jir ah u shaqeeyo.

Natijjooyinka muhimka ah

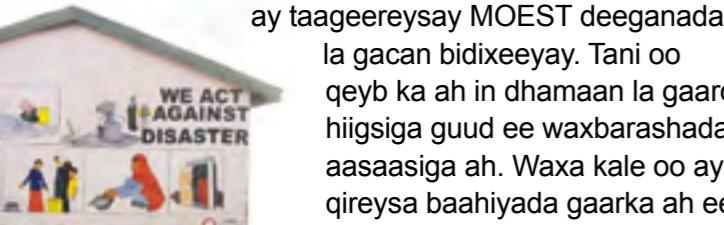
- **Waalidinta, dhalanyarada iyo carururta guud ahaan saddexda degmo waxay doonayaan waxbarasho wanaagsan, laakin hada lajoogo, manhajka waxbarasha ee dowladded ayaa guuldara ku ah dhalanya badhan.**
- **Inta badhan dalaanka ma aadhan dugsiyada. Tusale ahaan, 24.6% kalii ah ee dalaanka da'ada dugsiga hoose iyo 3.5% ee dalaanka da'ada dugsiga sare ayaa Turkana dugsiyada kusugan.**
- **Kuwa lacagta iyo xirirka leh oo kalii ah aya fursad u helaan waxbarasha tayo sara leh ee dugsiyada dowlada ama kuwa gaarka loo leeyahay.**
- **Halka, siyaabaha kale ee waxbarasha sidha tan guriga lagudigo ama mida diinta ayaa kor u kacaaya. Dadka deeganka waxay sheegayaan in ay u fudhudahay oona u haboontahay dhaqaala ahaan iyo dhaqan ahaan.**
- **In badan oo dugsiyada ka baxa ayaa dareema in ay ka liitaan siyaasa iyo dhaqaale ahaan inta kale ee Kenya.**
- **Dugsiyada laguma baro maadooyin ku habbon xoola daqatanimada, kuwa badana waxay ka sawiraan muuqaal qaldan nolasha xoolo-dhaqatada. In kastoo ay tahay halboowlaha dhaqaale ee saddexda degmo.**
- **Tiro badan ee dhalaanka ka baxa dugsiyada ma helaan shaqo toosan, hadana kuma laaban karaan deegaanadii miyiga ee ay ka yimaadeen. Halka qaar badana ay itaal daranyihiin magaalada.**
- **Tira kordeyso ee dadka da'da yar ee dugsiyada ka baxay waxay u leexanayaan droogo, dambiyoo iyo rabshado, oo ay ka mid tahay kubiirtaanka kooxaha jabhadaha sidha Alshabaab.**
- **Iyadoo dhibaatooyinkan jiraan, waalidiin, dhalinyara iyo saraakiil badan waxay doonayaan in u nidaamka waxbarasho shaqeeyo.**

Gogoldig

"Sidhee ayaa waxbarashada, tan iyo markii ay biloowatay u qiimeysay xoolo-dhaqatada? Oday xoolo-dhaqato, Degmeda Marsabit.

Siyaasadda dowladdeed ee Kenya waxay siisa mudnaan sare in ay bixiso waxbarasho tayo sare leh dhammaan muwaadiniinteda da'da yar, si ay u kor yeesho hor u socodka bulsho, wadajirka qaran iyo horumarinta dhaqan-dhaqaale bulsho. Dowladaha bariga iyo koonfurta Africa ayaa si isa soo taraysa waxaay xooga u saarayaan helitanka waxbarasho oo kalii maahine waxa intaa dheer habbonanshaha waxbarashadan ay ku lehdahay nolol-raadsiga mustaqbalka iyo wadajirka bulshada. Iyadha oo la garoowsanaaya heerarka diiwaangalinta iyo guusha waxbarashada rasmiga ah ee hooseyo dhulalka oomanaha ah, UNICEF ayaa waxa ay taageereysay MOEST deeganadan

la gacan bidixeeyay. Tani oo qeyb ka ah in dhamaan la gaaro hiisiga guud ee waxbarashada aasaasiga ah. Wixa kale oo ay qireysa baahiyada gaarka ah ee deeganadan si looga hortaga

ENROLMENT (PRIMARY) 2014.

CLASS	1	2	3	4	5	6	7	8	TOTAL
BOYS	54	54	42	41	34	46	53	24	383
GIRLS	68	64	52	32	33	33	36	16	334
TOTAL	122	118	94	73	67	79	89	40	717

STD 4	45	C3	108
STD 5	25	18	43
STD 6	19	11	30
STD 7	28	15	43
STD 8	22	04	26
TOTAL	212	154	366

INFRASTRUCTURE NEEDS.

- 1. 200 portable desks.
- 2. 4 Classrooms.
- 3. 10 pit Latrines for boys and girls.
- 4. 6 Bathrooms for boys and girls.
- 5. Lighting System.
- 6. 15 Tables and Chairs.
- 7. 200 Mattresses for boys and girls.
- 8. Bed sheets for beds or Teachers.
- 9. All-kitchen.
- 10. Tank.

SCHOOL DEVELOPMENT PLAN 2014-2017

- 1st YEAR PLAN - Raise Achievement Goals
  - HANAFI
  - English
  - Science
  - Improve the environment by 10%
  - Boys
  - Girls
- 2nd YEAR PLAN - Continue working to improve the ECONOMIC
  - Connect water supply to the school
  - Electricity system
  - Building repair
- 3rd YEAR PLAN - Develop HANAFI, English and Science
  - Dining hall
  - Furniture for girls and boys
  - Classroom, etc.

EDUCATION OFFICE FOOD STORE

CONSTRUCTED BY EL ABDOMINA AND REHABILITATED BY SAVE THE CHILDREN WITH SUPPORT FROM DISASTER EMERGENCY COMMITTEE. COMPLETED DATE 2014

colaada iyo masibada dabiciga ah islamarkana laga taagero dugsiyada iyo ardada si ay ulayimaadaan u adkeysi dibatooyinka waqtiga fog. Tani waxay ka mid tahay mashruca calamiga ah ee nabadaynta ee ay lehdahay UNICEF iyadho loo maraayo waxbarasho.

Cimilada oomanaha ah ee ay ku suganyihin darteed, saddexda degmo ee la so darsay waxay leeyihiin qaabab wax soo saar oo ku saleysan xoolo-dhaqatanimo, dhaqaale ku tiirsan xoolo, caadooyin bulsha oo xoogan oo ku dhisan iskaashi iyo nidaam maamul caado oo adag. Isgarsinta, kaabayaasha iyo adeegyada jira waa kuwo faafidoodha ay yar tahay sidhoo kale hay'ado dacif ah iyo rabshado siyaasadeed ayaa ah kuwa inta badan caadi ka ah dhulalkan baaxada weyn ee xudduda ku teedsan.

Dadka ku nool dhulalka oomanaha ah ma ahan kuwa u nugul cuna yarada iyo amaan darada marka loo eego kuwa kunool goobaha ay ku badan yihiin dadka, maxa yeelay waxaa ay leeyihiin taariikh adhag oo soo jireen ah ee hababka wada-shaqaynta. Laakiin, iyagoo ku yaala dhul xuduud la leh dalal deris ah oo aan ammaan ahayn, iyo heerar aad u hooseyo oo caddaalad, ammaan dowris, daryeel caafimaad, waxbarasho iyo maalgashi, degmooyinkan dhabitii wa kuwa la xaqiray aana nabab ahayn. Tani waxay ka muuqataa dugsiyada. Inta badan waa kuwa kheyraadkooda gabaabsi yahay lehna macalimiin kooban lagana maarmiin. Oona halgan ugu jira inay samatabbixiyan manhajka aasaasiga ah iyagoo hadana inta badan aan si fiican taageero uga haysan bulshooyinka degaanka. Kuwa badhan waxa danta ay ku qasabtaa in la xiro, qaarkood muddo dheer waqtiyaha iskudac jiro. Dugsiyada kuwooda yar yar waxaa sidhoo kale suurta gal ah arday laan darteed in la xiro markii cunto-quuidinta ay soo gaariweydo.

Dadka ku nool dhulalka oomanaha ah ma ahan kuwa u nugul cuna yarada iyo amaan darada marka loo eego kuwa kunool goobaha ay ku badan yihiin dadka, maxa yeelay waxaa ay leeyihiin taariikh adhag oo soo jireen ah ee hababka wada-shaqaynta.

Adheega dugsiyada rasmiga ee saddexda degmo ayaa kor u socday sanadihiil laga soo tagay, laakiin dad badan waa kuwa shaki ka qaba, gaar ahaan goobaha miyiga. Waxay u arkaan inay tahay dhaqan shisheeye oo la soo dhoofiyay oo inta badan ku guuldareysto in uu u diyaariyo carruurta aqoon iyo xirfad waxtar

Ieh. Dhammaan saddexda degmo inta badan waalidiinta waxay u doortan carruurtoda qaar ka mid ah in ay tagaan dugsiyada 'si ay u siiyaan fursad in ay helaan shaqo mustaqbalka' kuwa kalena waxaa lagu barbaariya guriga 'si ay u xifdiyaan hantida qoyska'. Gaar ahaan, Turkana, in badan waxay dugsiyada u isticmaalan kalii ah goob ay ku quudsadan carrurtooda kuwa da'da yar, iyagoo ka bixiyo markay ku dhawaadaan siddeed jir. Herarka is diiwaan gelinta ee dhulaka oomanaha ah ee reer waqooyi Kenya waa mid hooseyeso, waxayna u daxeysa 24.6% carruurta da'da dugsiga hoose, Turkana ilaa 48.4% oo Marsabit ah. Heerka is diiwaan gelinta ee dugsiyada sarena waa mid aad u hooseyeso: 3.5% caruurga da'da dugsiyada sare Turkana, iyo 9.4% oo Marsabit ah. Natijada sidhoo kale waa tu mar kasta ka hooseyeso isku celcelis ahaan tan qaranka. Isla mar ahaantana madrasooyinka Islaamiga ah ayaa ah kuwa sii kordayaan deeganada muslimiinta, sidhoo kale

waxbarashada xoolo-dhaqatada ama tan guriga waxay muujinaysa si joogta ah in ay tahay mid haboon, laakin inta badan u xadeysan caruurga.

"Haddaba yuu yahay qofka na dhegaysanaaya markan dhahna nidaamkan ma ahan ku na anfacaayo"
Masuul, Degmeda Wajeer

Ka dib markii lagu dhawaaqay dhibaatooyin cunto yari 2011, dowladaha Geeska Afrika waxay la yimaadeen barnamij wadajir ah si loo soo afjaro xaaladaha abaareed ee degdegga ah oo kajiro gobolka. Qeyb muhim ah ee kan labada dal ee Kenya iyo Soomaaliya wuxuu ahaa maalgelinta shaqaalahaa islamarkaana in diirada la saaro bixinta waxbarasha toos ah goobaha oomanaha ah. Maanta, xerar cusub, kala duwan, ee nidhaamyaha shurucda waxbarashada waddaniyeed waxay soo jeedinaayaan qaabab lagu xalin karo dibaatooyinka tayadha, mudnaanta, helitaanka iyo maamulka oona sidhoo kale lagu aqoonsaday oona lagu soo bandigay daraasaddan. Daraasaddu waxay sharaxaad deeri ah ka bixineysa sababaha keena in uu nidhaamka guul dareeysto, iyadoo farta lagu fiqiyo dunida dugisayada ka baxsan iyo tan dhexdoodba ah.

Muuqaala: Skuul ku yaala daafaha Wajeer; ogeysiisayadugsiya kala duwan; Waalidiin Gabra ah oo ka hadlaayo mustaqbalka carruurtooda; Gabdha dugsiyada sare ee Turkana.

Habka

Daraasaddu waxay gudbinaysaa aragtida dad kala duwan ee dhulalka oomanaha ah oo kujiraan kuwa bartaan dugsiyada cilmaaniga iyo diintaba, kuwa markaa kabaxay, kuwa wax ka digo, maamula una dira carruurtooda iyo kuwa waalidiintood iyo odayaasha ay siiyaan waxbarasha dhaqameed. Shaqadha waxa laga soo qabtay degmooyinka Marsabit, Wajeer iyo Turkana mudadhii u dhixeeysay bishi Marso iyo Nofembar 2014. Dhamaan saddexda degmo waxay leeyihiin heerar hooseyya ee diiwaan gelineed, hanasha, iyo natijja waxbarasha liidato dugisayada caadiga ah. Degma kasto waxa laga soo xushay afar goobood si loo soo koobo kala duwanaanta magaalaynta, maamulka, shaqaalahaa iyo deegaanka ee dugsiga iyo noocyada kala duwan iyo qaabka waxbarashada la bixiyo. Habka wuxu ahaa mid u

jaheysan dood furan oo dexmartay dad kala gidisan oo ka kala socda dugsiyada dhexdooda iyo banaankoodaba, si loo ogaada arrimaha muhimka ah, iyadoo hareer socota qaab dood kooxeed iyo wareysiyo si loo baaro islamarkana loo ogaado sababaha iyo saamaynta, dhamaan waxaana ka qeyb gashay 849 qof. Sharaxaad biloow ah ayaa waxa la hordigay ka qeybgalayaasha si siman oo looga soo uruuriyay goobaha, si loo kiciyo wadhadal deeri ah, sixitaan iyo sharaxaad

Natijjooyinka

Daraasaddu waxay heshay sinnaan laan, habboonaan laan iyo dhibaatooyin dhaqan ee yaala dhamaan waxbarashada saddexda degmo. Sababaha ma ahan kuwa ku saleeysan nidaamka waxabrasha gudhiisa kalii balse wa mid ku xeeran siyaasada kala qeeybsa iyo dhaqaale lagu bixiyo axsaan, oona si kalii ah u xakameeyaan hay'ada la siyaasadeeyay oona dacif ah. Dadka ku daqan dhulalka oomanaha ah waxay fasirayaan bulsha sax ah wa mida barto xubneeedha saddex arrin ee nolasha muhim u ah: nabad, roob iyo barwaqaqo; waa qeybo qalbiyadooda ku weyn dhinacyada siyaasada, bulshada iyo dhaqaalaha. Sidhaas natijjooyinka oo faafahsan waxa loo qeybiyey saddex qeybood.

Dinaca siyaasada

"Waa nidaamka la dhexmaraayo maahan waxa laga bara dugsiyada waxa keena musuqmasuqa iyo iskudaca colladed."
Hogaamiye bulsho, Degmeda Wajeer

Walaacyada siyaasadeed ee dibada kaga yimaada bulshooyinka daga dhulalka oomanaha ah iyo nidaamkooda waxbarasho waxaa ka mid ah dagaalka ka socda Soomaaliya, amaan la'anta taala

xuduudaha caalamiga ah iyo saameynta siyaasadeed iyo dhaqaale ee ka imaaneyso qaybaha kale ee Kenya. Kuani waxaa ka mid ah, tusaale ahaan, kacdoonka ka taagan xeebaha iyo musuq-masuqa ka jira qaybaha kala duwan ee dowladda

Walaacyada siyaasadeed ee gudaha waxa ka mid ah waqooyiga Kenya oo leh siyaasad kacsan oona gooni u ah oona sii kordhaya, taasoo ku lug leh tartan siyassaded oo firfircoo inta badana rabshad wata, kanayimaada xuddudo iyo deegaana lagu saleeyay qabiil, qandaraasyo, shaqooyin iyo dhul. Faragelita laguhaya xagga maamulka dugsiyada dawladda waa mid caadi ah. Marka ay ku gudajiraan waxbarashadooda carruurta waxay bartaan in awood siyaasa iyo guul oo la gaaro ay tahay in la arursadho xoolo iyo in laga qeyb gala tartan damiir la'aan, halkii la xoojin laha caddaalad dhisida ama wanaaga guud. Waxbarasha dhaqameeda ee guriga carruurta waxay bartaan ku qanac la'anta hay'adaha dowladda iyo nolosha magaalada. Jawiga siyaasadeed wuxu ku soo dhaweyaa dadka dhalinyarada ah nidaam qabileysi ah.

Labada waxabarasho nidaameed tan tooska ah iyo mida dhaqameedba carruurta waxay bartaan qabiilka oo la kor yeelo in uu yahay guusha furaha nolosha.

Caruruut waxay bartaan in awood siyaasa iyo guul oo la gaaro ay tahay in la arursadho xoolo iyo in laga qeyb gala tartan damiir la'aan

"Kuwa wax bartay ayaa ah kuwa siyaasada ku jira, sababtoo ah waa kuwa wax kasta og, waxay nagudhahaan dadka ka soo jeeda qabaailada kale maahan kuwa wanagsan. Tani majirin kolki hore. Waxay noo sheegan in aan u codeeynin dadka qabiilada kale, halka kuwa aqoonta leh ee qabaailada kalena ay ku dhahaan dadkooda tanu tu la mid ah." Oday, Degmeda Marsabit

In kastoo daraasadda ay heshay carruurta wax ka barata dugsiyada caadiga ah, kuwa diinta iyo gurigaba ay bartaan hab wanaagsan oo loo maareya isku dhaca colaaeed, waxa kale oon helnay tani inay kufilheyn in ay ka badbaadiso siyaasadda xun oo baahsan. Dugsiyada kuwooda tooska ah carruurta waxaa laga ilaaliyaa qabyaaladda, laakiin waxay u soo martaa manhajka midkiisa 'qarsoon' (hadalada aan rasmiga ahayn ama sheekooyinka macallimiinta iyo kuwa kale ee xilalka haaya). Waxa ka baxsan irdaha dugsigada, magaaloooyinka iyo xarumaha kale, oo halka dugsiyada badi ay ku yaalaan, awooda saameynta siyaasadda qabiilka ku disan wa tu aad u xoog badan. In kastoo oo qaar kamid ah masuuliyiinta, hoggamiyasha bulshada rayidka ah iyo kuwa dhaqanka iyo culimada ay dadhaal ugu jiraan inay ka hortagaan dhabahan, hoggaamiyal kale oo badan ayaa lagu eedeyaa in ay hurinayaan. Waxabarashada rasmiga ah waxa si weyn loo aamin san yahay in ay qeyb katahay wax yaabaha kordhinaaya siyaasadda kala qeybisa, bareeyso dhalinyarada in ay qarsadaan walwalka ayna si xun u la qabsadaan halkii ay ka caawin leheed isbeddel wanaagsan.

"Wiilal ka soo jeeda meelo kala duwan aya isku fasal ah. Laakiin marka ay ka tagaan dugsiga si dhakhso ah ayay u lumiyaan. Awooda bananka taala ayaa ah tu xoog badan." Macalin dugsi sare, Degmeda Marsabit

Dhalinyarada oo lagafilaayay in ay qaataan jagooyin hoggaamineed aya waxay iska war helaan in ay diyaar u eheen inay hor u wadhaan nidaamka ama ay ku sameyaan wax yar oo hor u socod ah wanaaga guud dartii. Kuwa wax ku soo bartay dhulalka seerah ah waxay bartaan hoggaan dhaqameed, laakiin

"Waxaa jira dad aan ogahay oo kasoojeeda tuuladeena oo ay boolisku ay qabatay habeenkii oo sheegay in loo qabtay inay yihiin xubno ka tirsan Al-Shabaab. Waa la garaacay waana lagu riday jeelka booliska toddobaad. Tani mahan tan sharciga uu leeyahay waa in la sameeyo... Maxaa u diidayaa in dad nooca ay ku biiraan Al-Shabab?" Nin da'yar, Degmeda Marsabit.

waxay ogaadaan in ay ku leedahay saameyn yar siyaasadda manta lajoogo. Qaar badan oo dugsigakabaxay waxay u sahlanyihiin in ay ugaar sadaan musharaxiinta siyaasada una shaqaaleysistaan olalaha, aalana iyagoo istimcaalaa colaad iyo diiri galin dhaqaale. Tira yar oo laakin si kordeeysa oo ka mid ah dalinyarada dugsiyada ka baxay, dareen walwal iyo dareen naceeb oo ay bartaan inta ay dugsiga ku guda jiraan iyo marka ay ka baxaan, ayaa waxay kor u qaada u nuglaantooda soo jiidashada kacdoonada. Baqa Al-Shabab wuxuu saameyn ku lehyahay dhalinyarada ku dibaateysan xarumaha iyo magaaloooyinka yar yar, halkaas oo kuwa badan oo dugsiyada kabaxay ay ka war helaan in ay hormar ka gaari karin dhaqaale kooban oon sineynin fursada oona hadana ay ku laaban karin nolosha xool-dhaqatada ee reer miyiga.

Muuqaala: Nin Kargi ku sugar; Gaari la gubay xiliga siyaasada rabshadaha wadata, Degmeda, Marsabit; Nin da'yar oo shaqa la'aan ah.

Dhaqanka iyo bulshada

"Bulshada wa mid ku xirneed nidaam u gaar ah muudo aad u dheer. Waxaa jira qaabab dhismed si fican loo dayaari ee dhammaan heerarka ka duwan-tuulada, qabiilka iyo qabiil-hoosaadka. Waxaa jira dad doorkooda ay tahay in ay dhex-dhexaadiyaan. Dadka waa kuwa og habku nidaamku u shaqeeyo... Waxaa laga yaabaa in ay jirto marnaan hadda... Waxbarashada waxay u eghtahay mid furfur oo na xor ah, laakin nidaamka xoolo-dhaqatanima waa ku taagan oona welli shaqeeynaaya." Macalimad, Degmeda Wajeer

Waxbarashada dugsiyada rasmiga ah ee saddexda degmo wa mid si qoto dheer saameyn ku leh dhaqanka, una fureysaa jahooyin cusub dadka qaar ka mid ah, laakiin abuureyso heer jahwareer ay hori u arkin qaar kale oo badan. Waaay ku dhiiri gelineysa dad da'yar oo si kordaaya in ay kafogaadaan asalkoodi miyiga, korna u sii kacda koritaanka magaaloooin cusub ee heerarkooda hooseyo. Qeybsanaanta kutimaada bulshada ayaa ah ilaa heer tu aan la hurayn oo na lasocota caalamka casriga ah, laakiin waxay sidhoo kale saameyn ku lehdahay dareenka bulsho ee dadka iyo rabbitankooda in ay kawada shaqeeyaan ka hortaga walaca iyo waxyabaha lama filaanka ah. Dhaqan cusub oo lis eedaayo iyo wax qabasha la'an ayaa wiqaaya adkeysiga bulsho.

Wali dad badan ee saddexda degmo waa kuwa aad uga faano hiddahooda xoolo-dhaqata nimo, dhaqanka iyo dhaqaalaha. Daraasadda waxaay heshay, marka lagataga dhimashada iyo kutirsananta cuntada gar gaarka, xoolo dhaqasha nimada waa tu firfircoo oona la qabsaneyso adduunka casriga ah. Guud ahaan degmooyinka, ardayda, macalimiinta, saraakiisha waxbarashada, iyo waalidiinta waxay u dhan yihiin aragtidooda ah waxbarashada waa in ay caawiso aqoonta dhaqanka, maamulka iyo taariikhda.

Carruurta barta diinta, cilmi dunida iyo dhaqanka, dhammaan waxay bartaan habdhaqanka bulshada, dhaqanka, diinta iyo anshaxa, laakiin waxyaba is burinaya ee kala duwan ee ay bartaan waxaay abuureysaa kala qeybsanaan iyo shaki. Halka waxbarashada dhaqanka iyo tan islaamiga abuurayaan wadajir kooxeed xoogan u dhexeeyaa xoolo-dhaqata iyo dadka diinta siday u kala horreeyaan, waxay u muuqdaan in ay baraan nolosha casriga ah iyo tan magaalada in ay tahay nolol xun Tani ma aha tu u qalabeyneysa carruurta in ay si fudud uga howlgalaan bulshada, dhaqaalaha ama dhabta hay'adaha ee maanta taala Kenya casriga ah, sidhaas kama caawineysa in ay ku yeeshan saameyn isbedelka dhaqan ee ka socota hareerahooda.

Carruurta Iskooleyda waxay u eegaan hoos kuwa ina adheerkood oon aan wax baranin iyo nolosha xoolo-dhaqata nimada. Waxay qaataan fikrada 'casri ah' ee

"Qof dugsiga uga baxay fasalka toddobaad inta badan wuxu tagaa magaalada; waana xarun sun ah ... Wuxuna ku sumoobay halkaas maahan dugsiga." Aaba, Degmeda Marsabit

ku saabsan dhaqanka iyo bulshada oo ku xeeran fikrada shaqsiyad kudisan iyo guul hanti. Tani waxay la macna tahay, sidha kuwa badan oo ka qeyb galayaasha ay noo sheegeen, waxay u muuqataa in ay bartaan in taajirika u ka ficanyahay maskiinka.

Waxay qaataan fikrada 'reer galbeed' oo mararka qaar

ka hor imanaayo fikradaha dhaqanka, wadajirka guud ama khashuuca diinta. Kuwa badan oo hela shaqoyin wanaagsan waay guuraan wayna joojiyaan ka qeyb ahaashaha nidaamka daryeelka bulshada.

Waxay saameyn ku leyihii rabbitanka dadka in ay ka wada hortagaan walacyada iyo waxyabaha lama filaanka ah.

Kala qeybsananta dhaqanka waxay si ba'an u taaban kartaa gabdhaha. Gabdhaha dugsiyadaaadheen inta badan waxay lumiyaan 'guur-gal nimadooda'. Halka kuwa badana ay leyihii waxaa u fudhud in ay guursadhaan qof ay doorteen, waxayna dareemaayaan in ay karti leyihin hagga guriga iyo bulshadaba. Rag da'yar oo badan oo ka baxay dugsiyada iyagoo leheen aqoon ku filan waxay isu qaataan noloshooda in ay yihiin muwaadiniin heerka labaad iyo heerka saddexaad magaalooinka kobcaaya iyo xarumaha ganacsiga marka ay ku sugar yihiin. Qeyb kordhaysa oo ka mid ah waxay isku daafiyaan walaaca in ay u jeestaan daroogada iyo rabshadaha. Gabdhaha iyo wiilasha kuwooda najaxa waxay iska dhex arkaan nidaam siinayo fursado yar oo ay ku dalin karaan bulsho caddaallad ah oona isku dhafan.

"Macalimiinta si cad ayay u dhahaan xoolo dhaqasho nimada waa hab taariikh noolaleed ee laga soo tagay. Iskama dhaadiciyaan in qaar ka mid ah waalidiintena ay yihiin xoola-dhaqata."

Arday dugsiga sare, Degmeda Turkana

Muuqaala: Nin cunaayo qaad magaala yar; Ku riyaqa caanaha geela, Gabar Turkana ah oo si xiisa leh uga haleeysa waxbarashadeeda guriga ee riyo iyo geel raaca, halka arday magaalada u dhow ee Lodwar ay qaadanayaan imtixaanka dugsiga sare ee KCSE.

Dhaqaalaha

"Sidhee waxbarashada lola ekeyn karaa dhaqaalaha? Waa in ay kor uqaado dhaqaalaha, haddii ay faragelineysana waa in ay noqoto dinaca wanagsan." Agaasimaha Waxbarashada, Degmeda Marsabit

Waaliidinta waxay sheegeen go'aanka ah in kharash lagaliyo canug oo la geeyo dugsiga hoose iyo sare, mise wax lagubaro guriga, isaga mise iyada, waxay ku xirantahay qiimeynta guusha mustaqbalka. Ku dhowaad dhammaan waaliidinta miyiga waxay sheegeen in ay doonayaan in ugu yaraan nus ka mid ah carruurtooda ay guriga kubartaan sidha xoolaha lo dhaqdo. Waxay dheheen xolo dhaqashada waa meesha dhalinyarada ragga iyo kuwa haweenka ay ka abuuri karaan maal. Dhaqaalaha rasmiga ah ee yaala magaaloo yinka weli kuma guuleysan in u siya in badan ee dugsiyada kabaxay nolol dagan oona waxtar leh, xitaa kuwa sameeyay imtixaanka heerka skuulada sare (KCSE). Tani waxay ka digitay in dhowr badan ay shaqa lacag yar ka raadsadaan qeybaha aan la isku hubin oona rasmiga ahayn, tanina waa caadi ay ka tahay in badan oo ka mid ah Kenya. Dugsiyada ma baraan wax badan oo ku saabsan xolo dhaqashada, in kasta oo ay tahay hawsha dhaqaale ee ugu muhimsan saddexda degmo. In kastoo wuqooyiga u lehyahay sumcadda ah in uu u nugulyahay musiibootinka, qeypta xoolaha waxay

gacan ka geysataa balaayiin shilin wax soo saarka cuntada iyo kaalinta ganacsiga ee suuqyada ee sii balaaraneyso gudaha iyo dibada Kenya. Maalgelinta dawladda ee qeypta xolo-dhaqatada waa hooseysaa, horumarka casriyeyntana wa gaabis.

Dugsiga, carruurtu waxay ku bartaan in hab-nololeedka ugu fiican u yahay kan qofka mushahaarka qaato. Laakiin carruurtu kuwooda badan hawa kama lahan helitaanka shaqooyinka yar ee la heli karo, maxaa yeelay wa kuwa aad u yar inta badana lagu hela yaa taqaana, xirir iyo lacag la bixiya. Iyadoo loo soo maraayo manhajka qarsoon iyo fikradaha macallimiinta, carruurtu dugsiga aada waxay bartaan in xolo dhaqashada iyo habnololeedka reer miyiga yihiin wax laga tagay. Waaliidiin iyo wiilal badan ayaa ka cabta in skuul uu yahay ku aan u habboonen, maadaama u ka caawineynin inay helaan shaqo. Gabdaha, gaar ahaan magaaloo yinka, waxay u badantahay in ay luqadaha iyo xirfadaha ganaci ee ay soo barteen u isticmaalaan in ay ku ganacsadaan.

Habboonaansha la'anta waxbarashada dugsiga ee dhabaha dhaqaale ayaa sii kordineysa nuglaanshaha.

"Ma kala doorano shaqo sidha raga ... annaga guriga iskama joogno anagoo wax sugeyna, laakiin, tusaale ahaan, gabar sugeyso in ay ku biirto kulliyada waxay biloowday in ay cunto kariso ayna ka iibiso dadka waddada dhisa," Gabar dugsiga sare digata, Degmeda Marsabit.

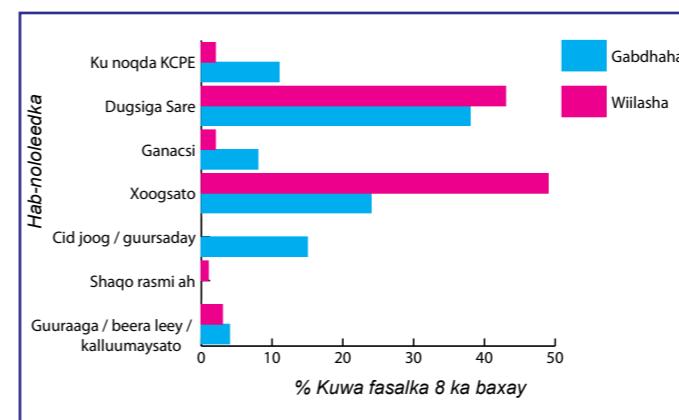
"Maxaa lacag loogu khasaarina waxbarasha haddii waxbarashada aan lagu heleyin shaqo. Waa ka fiican addigoo lacagtaada meel digata oona kubixisa inaad shaqo ku iibsato" Nin Da'yar oo magaala joog ah, Degmeda Wajeer

Habboonaansha laanta dugsiyada iyo ixtiraam la'anta dhaqaalaha miyiga ah, ayaa ah sababah ugu weyn ee waalidiinta miyiga ay xil isaga saarin waxbarashada dugsiga taasoo laga arka heerka koreeya ee ka tagitaanka dhaw ee dugsiyada dhulalka xoola-dhaqatada. Dhinaca kale, halka waxbarashada dhaqanka ay carruurta awood u siineyso inay noqdaan xoola-dhaqato tayo leh ayna ka mid ahaadaan nidaam bulsho dhaqan, malahan awood ay ku siisso wax walba oo ay u baahan yihiin aduunkaan casriga ah eh dhaqaalihisa is babadalayo. Dadka waxay sheegayaan noocyada kala duwan ee waxbarasha waxaay ka tarjumaysa oona kordineysaa kalajab dhemxara meheradaha adeegga casriga ah iyo waaxda soo-saar dhaqameed taasoo khatar kala kulmeysa awooda in ay ku kordiso qimo oona la jaan qaada isbedelka lama horaanka ah ee dinaca wax soo saarka iyo suuqyada.

Iyada oo hoos u dhacay nidaamka soo jireenka ah ee arrimaha bulshada ee qoyska ku dhisan aana si buuxda uu u badalin nidaamka dowladded

Garaafyo: Bidhax: *Waa maxay waxa ay sameeyaan kuwa kabaxay fasalka siddedaad ee dugsiga hoose. Midhig: Waa kuwa fasalka afaraad ee dugsiga sare kabaxay ay sameeyaan kadib skuulka.*

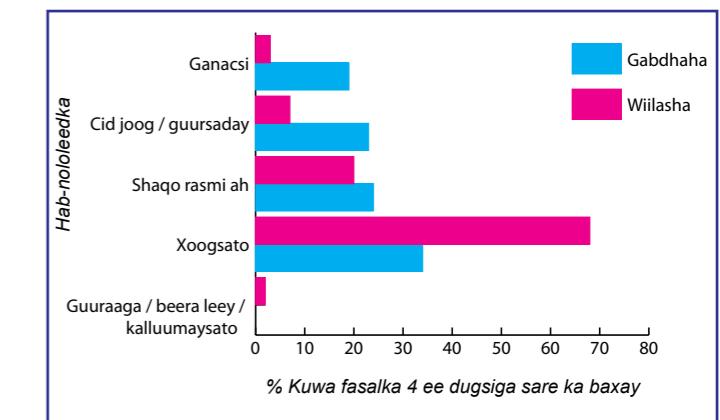
Muuqaala: Magaalada Sololo ee Degmeda, Marsabit; *Aaba ari u wada suuqa si uu u bixiyo lacagta iskuulka; Dhaqashada xoolaha waa dhaqaalaha ugu muhiimsan ee saddexda degmo ee la darsay.*

islamarkana qeybaha dhaqaale ee aan rasmiga ahayn si ballaaranayaan, sinnaan la'aanta maalka waxay ku jirtaa koror. Sidhaas darteed, halka dhaqaalaha u yahay guud ahaan mid xoogan, xubnaha saboolka ee dhaqaalaha katirsan waxaay sii noqonaayaan kuwa nugul. Sidha laga soo xigtay kuwa badan, habboonaansha la'anta waxbarashada dugsiga ee dhabaha dhaqaale ayaa sii kordineysa nuglaanshaha. Tiro walaac leh ee dadka da'da yar ah, sidha kaliyah ay filinaayaan in ay helaan dakhli waa in ay ku biiraan shirkadaha ama kooxaha dambiliyaaasha ah sidha Al-Shabab.

"Ilmahaan wuxuu jeclaa baabuurta tan iyo markii uu yaraa. Waa uu mar walba iska digaa wax baabuur haaysta. Kani wa kan aan ku riixi doono skuulka. Waxaa laga yaabaa in uu noqdo darawal ama u taga dugsiga farsamada." Aaba guuraa, Degmeda, Marsabit

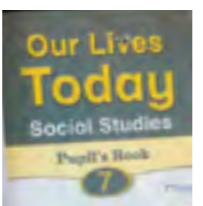
RECOMMENDATIONS

Talooyin

"Caruurta waa inay dugsiyada aadaan laakin waa in lahelaa hanaan lagu ilalin karo dhaqankooda. Marki manhahajka la eegana dadku waxay si ficaan ugu sugnaan karaan dhaqankooda, halka ay qaadhan lahayeen hanaan reer galbeed." Agaasimaha waxbarasha ee Deegaanka Turkana.

Marxaladda xigta ee daraasadaan waa in ay dib ugu laabato saddexda degmoo si loogala munaaqashooda natiijooyinka soo baxay dhalinyarada, waalidiinta, ardayda, macalimiinta, odayaasha, saraakiisha iyo dadka kale. Dooda waxay diiradda ay saari doontaa hubinta iyo wax-ka-daha waxyaabaha lasoo uruuriyay oona heshiis laga gaaro waxyaabaha dhinacyada kala duwan ay sameyn lahayeen marka loo eego natiijooyinka la helay. Wuxuu muujinaya qorshaha hawlgalka waa in si toos ah u tixgeliya caqabadaa siyaasadeed iyo kuwa kalaba. Dugsiyada oo lagadiga kuwa habboon oona guul gaara waxay kor u qaadi rajada hab-nololeed iyo waxtarka carruurta dhigta, sidhaas hoos u dhigto damaca u nuglaanshaha siyaasadda mideedha xun iyo xagjirnimada. **Guusha waa tu ku xiran sidha masuuliyyada qorsheynta iyo maareynta nidaamka oo la wadaago.**

1. Dadka da'da yar, waalidiinta iyo odayaasha waxay doonayaan manhajka la digo iyo kan aan la digin oo la jaan qaadhi kara dhaqalhoodu, dhaqanka iyo deegaanka. Dib-u-eegista manhajka ee MOEST ay hadda ku gudujirto wa in laga qeyb galiya wakiila kasocda waalidiinta iyo dadka dhallinyarada ah sidhaas si la mid ahna masuuliyyinta iyo xirfadlayasha waxbarasha.

2. Waalidiinta waxay doonayan in dugsiyada hoose ay noqdaan kuwa la heli karo oona u soo daweynaaya carruurta qoyska iyo dhamaan waxyaabaha lagabarta guriga. Waxay doonayaan dugsiyada in ay caruurtooda kabartaan xolo dhaqasho, ganacsi iyo xirfadaha kale ee munaasabka ah ayna ka helaan aqoon midda dhaqanka iyo tan hoggaanka dugsiyada dhexdooda iyo dibloodoba. Saraakiisha, waalidiinta iyo hogaamiyayaasha bulsho waa in ay qorsheeyaan

dugsiyada guur guura, kuwa reer guuraaga jadwal wax-barasho oo la rogorogi karo oo hadba u daneynaayo oona la jaan qaadhaaya hadba xiliga reer guuraaga ay joogaan, qalab wax-barasho oo ku haboon hanaankaan iyo farsamooyin ku haboon waxbarashada masaafada.

3. Qeybinta khayraadka (lacagaha, qalabka iyo shaqaalaha) ee dugsiyada inta badan waa tu ku disan tixgelinno siyaasadeed. Waa in la dejiyaa siyaabo ku disan hufnaan, cabasha bulsha iyo kormeer, taaso ah in dadhaal wadajir ah la galiyo si ay dugsiyada u helaan sinnaan xagga qeybinta kheyraadka.

4. Waalidiinta waxay dareemayaan macalimiin badhan in ay leheen aqoon dameystiran iyo fahanka dhaqanka maxalliga ah iyo habnololeedka. MOEST iyo gudiga macalimiinta ee TSC waa in ay ka caawiyan macalimiinta in ay helaan faham xoogan ee meelaha ay baraan taaso ka qeyb noqota tababarka macallinka. Tani waxay noqon kartaa kalfadhi lala yeesha qoysaska xoolo-dhaqatada ah inta lagu gudajiro tababarka.

5. Islaxisaabtanka u dhixeeya dugsiyada iyo bulshada waxaa u baahanyahay in la hoojiyo. Waxaa si degdeg ah loogu baahan yahay talaabo loo wada dan yahay oo kormeer ku sameeysa nidaamka oona si xoog leh awood u siineysa bulshooyinka maxalliga ah in ay ka qeyb gaataan nidaamka waxbarashadeed.

Xiriri waxbarashooyinka tan dhaqanka, diinta iyo tan dunyada

Shurucda waxbrashada horey ayay u aqoonsadeen noocyada kala duwan ee waxbarasho marka la dhaa tan addunyada ilaa tan diinta, tan gur guurta ilaa tan aan guurin, dugsi Quraan ilaa dugsiga lagu hoyda. Maadama Kenya ay dooneysa in ay bixiso waxbarasho kor u qaadeysa luuqadaha, akhris-qoraalka, af kahadalka, xisaabta, sayniska, farshaxanka iyo xalinta dhibaatooyinka oona sidhoo kale diri galineysa dhaqanka, cilmiiga barashada luuqadaha iyo hiddo ruuxi, ilaalinta deegaanka, cadaalada bulshada, dulqaadka, qeyimka guud, anshaxa iyo nabada, waxaa macquul ah in ay u diyaariso carruurta waxyaaba ugu fiicaan oo looga baahan yahay nidaamyada waxbarasha ee hada jira. Tani waxay la macna tahay ansixinta iyo

samaynta xiriio rasmi ah oo u dhixeeya noocyada kala duwan ee waxbarasha, la taageero ka gudbidha xirirkalumay ee ka dhixeeya qeybaha kala duwan ee bulshada. Waaxay damaanad qaadi iska caabinta dhibaatooyinka siyaasadeed oo haddii kale qasi laha hor u socotka marka laisku daya.

1. Waalidiinta waxay soo jeedinayaan in saraakiisha ay kafakaraan ansixinta mise aqoonsiga hab kale ee waxbarasha oo habbon heerka dugsiyada hoose (gaar ahaan waxbarashada guriga / xoolo-dhaqatada).

2. Carruurta iyo dadka waaweyn labaduba waxay doonayaan in ardayda dugsiyada ay helaan aqoon iyo tixgilinta dhaqanka maxalliga ah, caadooyinka iyo anshaxa. Tusaale ahaan, madaxda dhaqanka waxay soo jeediyeen in cashara kaba manhajka oo ku saabsan dhaqanka iyo anshaxa lagubaro dugsiyada mar markoo mise si joogto ah.

3. Waalidiinta iyo macalimiinta waxay soo jeedinayaan in ay jiri karto xirir wanaagsan iyo macluumaad wadaag dhixmara nidaamyada kala duwan ee waxbarasho sidha in la isku dubarido jadwalada iyo munaasabado waxbarasho oo lisma agaasimay (Tusaale ahaan madarasoooyinka iyo dugsiyada waxbarashada tooska ah).

4. Degmoyinka Marsabit iyo Wajeer durbaba waxay isugu yeereen dadka kala duwan ee waxbarashada aya quseyso si ay uga fakaraan sidha lagu horumarin karo tayada waxbarashada. Dhacdooyinkan waa in la ballaariyaa oona lagu soo daro waalidiinta, dadka da'da yar iyo ardayda si looga dooda arimaha ujeedo waxbarasho, bixinteeda, iyo isuduwidda.

5. Degma kasta waxay u baahantahay siyaaba wadajir ee lasocod iyo tallaabo ka dan ah khataraha. In si nidaamsan laisugu xiro waxbarashada dhaqanka, dunnida iyo diinta waxay dalin kartaa habab cusub oo kala weji duwan oo looga ilaalil kara waxbarashada saameynta siyaasadda iyo rabshadaha.

Qoraalkan wuxuu qeyb ka yahay natijo qeyb qoraal kooban waxaana loo isticmaali doonaa in uu saldhig u noqdo wadha hadhalka ka dicidoono dhamaan meelihiidaraasadan ka dhacday. Dadkii ka qeyb qaataay daraasadda waxay fursad u heli doonaan in ay ka doodaan natijada ayna ka munaaqashoodaan si wadajir ah mise si shakhsii ah.

Daraasaddan waxa howlgeliyay xafiiska UNICEF ee Bariga iyo Koonfurta Afrika waxaana maal geliyay UNICEF Barnaamijka Dhisidda-nabadda, Waxbarashada iyo U-doodida Xaaladaha Isku-dhacyada. Daraasada waxay higsaneysaa in ay kicisa tallaabo iskaashi oo dhexmarta muwaadiniinta dhexdooda, dowladda iyo bulshada rayidka ah ee Kenya, halka sidhoo kale ay soo gudbineyso aragtiyo waxtar leh oo khuseyo bixinta waxbarashada dhulalka colaadaha saameeyeen.

Daraasada waxaa sameeyay oona qoray Dr Patta Scott-Villiers, Sarah Wilson, Diana N'dungu, Molu Kullu, Nathan Kabala iyo Alastair Scott-Villiers. Waxaa tarjumay Abdullaahi Abdille. Muuqaaladana waxaa qaaday kooxda daraasadda. Fadlan la xiriir kuwa soo socda wixii macluumaad dheeri ah ama nuqul ka mid ah warbixin buuxda:

UNICEF Kenya: ejnoor@unicef.org 0728 600224

UNICEF ESARO: nknezevic@unicef.org

Research Team: sarah@pastoralists.org

